

Eörsi István • "Ez mindenekfölött..."

Olvasom A duk-duk affér című kétoldalas Ady-cikkhez írott útbaigazítást, harminckilenc apróbetűs oldalt, Ady Összes Prózai Műveinek kilencedik kötetében. Magyarországról olvasok. A szerkesztő lemerítette sűrű hálóját történelmünk némelyest algás állóvizébe, és felhozta onnan, századunk nyolcadik évéből, a mindenkori és mai Magyarországot. Az újat akarók meghasonlottságát. A szekértábor-mentalitást, mely a szellemi élet normális anyagcseréjét volt (van) hivatva helyettesíteni. A hígagyú nemzeti konzervativizmust, mely azzal vádolja Adyt, hogy "magyar nyelven idegen szellem mérgét oltja irodalmunkba", és a nem kevésbé hígagyú, szocialista pretenziójú maradiságot, mely szintén a vézscsengőt huzigálja, iszonyodva az "érthetetlen és undorító" "bordély-irodalomtól". Erről a kötetről és vitáról 1973-ban is írtam, akkori summázatomban "A különféle zászlókat lengető filiszterség fogott itt össze egy szívszorogatóan magányos ember ellen". A fantasztikus duk-duk-jegyzet akkor is, akárcsak ma, az időszerűség kétségbeesésével ajándékozta meg olvasóját.

A jegyzetet Vezér Erzsébet írta. Ő adta ki Ady publicisztikáját, irodalomtörténeti alapossgal, oknyomozói izgalommal és asszonyi empátiával. Talán maga sem tudja, hány száz Ady-cikket hozott felszínre a bennük szereplő politikusok, tudósok, fuvarosok, filozófusok, bűnözők, görkorcsolyapályák, léghajók, firkászok, firkálmányok, nyomtatványok, többnyelvű idézetek adalékaival együtt. Kiásta Ady-várost több mint hét rárakódott szellemi település romjai alól. Ennek a rendkívüli teljesítménynek hódolt a nagybeteg Lukács György: 1971 első hónapjaiban, amikor életrajzi beszélgetés céljából meg-meglátogattuk egy mázsás magnóval, többször is elmondta, hogy az 1945 óta napvilágot látott magyar könyvek közül a legkiválóbbak Vezér Erzsébet nevéhez fűződnek.

Eddig Vezér Erzsébet Ady-érdemei közül csak egyet említettem a sok közül, és elhatároztam, hogy a többi nem sorolom fel. Nem sorolom fel a többi művét sem, pedig készültem, tanárnő, mindenféle mondatokat kiagyaltam arról, hogy századunk első két évtizedének hazai szellemi életét mennyivel szegényesebben érzékelnénk és értenénk a Maga munkája nélkül. De most már, hogy ösztönösen megérkeztem a személyes megszólításhoz, jó lélekkel hányok fittyet az évfordulós cikkek műfaji követelményeinek. Remélem, hogy e sorok végére érve az olvasók mind felugrálanak, és az irodalmi lexikonokból vagy egy Ki Kicsodából haladéktalanul kikeresik a Maga nyilvánosságra bocsátott tényeit.

Én inkább arról beszélnék, mekkora öröm nekem utólag is, hogy szabadulásom után nem sokkal fél munkaidős beosztottja lehettem a Petőfi Múzeumban, és ebben a minőségemben elkísérhettem bevásárolni, vihettem a buszig a szatyrát! Kutatói szobája – melyet később, 1972-ben tudományos házkutatók dúltak fel, titkos kazettákat vagy miket keresve, mielőtt Magát kiakolbólitották volna az intézetből, hogy nyugdíjassá, vagy ahogy akkortájt mondogattuk, nyugtalandíjassá varázsolják – a szabadság kuckója volt, olyan szabadon beszélhettem ott, mint utoljára a börtönben, egy jobbfajta cellában. Vagy arról merengnék, hogy Visegrádról éppen a Maga lakásába szólított vissza a távirat 1977-ben, ott vártak a kezdeményező urak a Charta '77-nek címzett szolidaritási nyilatkozat szövegével. Így hát munkahelye után lakása is elérte a szabadságnak azt a fokát, amelyet abban az időben csak a börtön biztosíthatott, különlegesen szerencsés esetben.

Elérkeztem témám lényegéhez: a szabadsághoz. Ennek első, megszeghetetlen parancsát a Hamlet ármányos szerzője a legbornírtabb nyárspolgár-udvaronc szájára adta: "De mindenekfölött: légy hű magadhoz". Amióta ismerem Vezér Erzsébetet,

egyetlen döntést sem hozott a kedve – vagy patetikusabb szóval élve: a lelkiismerete – ellenére. Azt csinálta, amire ösztönzést – vagy patetikusabb szóval élve: elhivatottságot – érzett. Az anyagi és társadalmi elismerésre nem törekedett, noha nem aszkétikus alkat. Egyszerűen tudomásul vette, hogy közepesek vacak közegében kell dolgoznia, melyhez nem alkalmazkodhat, éppen munkája érdekében. Hazahozta például Amerikából a Polányi család történetének dokumentumait. Ez a téma nem volt kedves az akkori kultúrpolitikusok szívének: a nem kommunista progressziótól a pártállam korifeusai csaknem annyira viszolyogtak, mint ma a magát konzervatívnak becéző nemzeti jobboldal.

A kutató átszökdécselt a lábakon, amelyeket elébe raktak, átruccant Amerikába, a Polányi család tagjai és levéltárak közt utazgatva összegyűjtötte a hallatlanul értékes anyagot, érzésem szerint jócskán ráfizetve erre a tudományos kalandra. Idehaza elismerés helyett gyanú fogadta, újabb intések és rovasok kerültek az ellenőrző könyvecskéjébe, sebaj, 1986-ban mégis megjelent az iratokból egy kötet, mely nemcsak a magyar szellemtörténet szempontjából fontos, hanem azért is, mert rávilágít "a közép-európai értelmiségnek még a Monarchiában gyökerező szoros és sokrétű kapcsolatára".

Vezér Erzsébet tehát szabad ember – még a saját nemzedékétől is szabad. Több mint harminc éve figyelem, hogyan fordul el azoktól, akikben csalódnia kell. Márpedig fordulatokban bővelkedő korunkban szüntelenül hallhatjuk, ha jól figyelünk, távolabbról és olykor egészen közletről is, a gerincek halk, szakadatlan roppanását. Kivételes szabadság kell ahhoz, hogy valaki már nem fiatalon ne térjen ki az efféle jelenségekből fakadó emberi következmények elől. Vezér Erzsébet a szemem láttára már két nemzedéket "váltott le" részben vagy csaknem egészen, a sajátján kívül, és most a harmadiknál tart. Azt kívánom neki, és mindnyájunknak, hogy még sokáig őrizze erkölcsi frissességét, és mégse kelljen tovább fiatalítania.

Most veszem észre, újraolvasva a fentieket: elfelejtettem tudatni a tisztelt Olvasóval, hogy Vezér Erzsébet hétfőn lesz nyolcvanéves.